Rainer Funk
Fil. tri., psykoanalyytikko
Tübingen

Erich Fromm ja yhteiskunnan nekrofiilinen luonne II

Nekrofilia yhteiskunnallisen luonteen suuntauksena.

Nekrofilian olemus ja merkitys

Nekrofilia-käsite tarkoittaa sananmukaisesti ruumiisiin kohdistuvaa rakkautta ja se tarkoitti alunperin kriminologiassa seksuaalista perversiota ("haudanryöstöä"); tämän ohella – kuvaavaa kyllä – pidettiin nekrofiliana myös ruumiiden paloittelua. Fromm tarkoittaa nekrofilialla kaikkea inhimilliseen toimintaan ulottuvaa yhteiskunnan psyyken pyrkimystä intohimoisesti tuhota, hajoittaa ja mielellään tappaa kaikki elollinen, kokonainen ja strukturoitu. Hän sanoo, että "nekrofilia voidaan määritellä intohimoiseksi viehtymykseksi kaikkeen sellaiseen, mikä on kuollutta, tapettua, mätää ja sairasta; se on intohimoa muuttaa kaikki elollinen joksikin elottomaksi, tuhota tuhoamisen vuoksi; loputonta mielenkiintoa kaikkea puhtaasti mekaanista kohtaan. Se on intohimoa repiä väkivalloin hajalle elävät yhteydet." (Die Anatomie der menschlichen Destruktivität, 1973 a, GA VII, s. 301).

Fromm oli päätynyt ajatukseen nekrofilia-ilmiön olemassaolosta työskennellessään psykoanalyytikkona. Ratkaisevan sysäyksen hänen ajatukselleen antoi kuitenkin Freudin teoria elämän ja kuoleman vieteistä. Freud muutti 1920 psyykkistä viettiteoriaansa siten, että hän oletti kaiken psyykkisen tapahtuman taustalla olevan kaksi yhtä alkuperäistä viettiä: elämän vietti ja tätä vastaan taisteleva kuoleman vietti. Myös Frommilla on teoriassaan olemassa pyrkimys kohti elämää, kehittymistä, kasvua ja strukturoitumista. Hän kutsuu tätä "biofiliaksi", ts. elämän ja elollisen rakastamiseksi. Tätä biofiliaa voidaan pitää normaalina biologisena impulssina. Sen sijaan hän ei pitänyt nekrofiliaa biologisena perustaipumuksena, jonka tulisi ilmetä jokaisella ihmisellä, vaan psykopatologisena ilmiönä, ts. pyrkimyksenä, joka ilmenee ja saa voimansa vain siellä, missä biofilia, rakkaus elämään, ei voi kehittyä.

Nekrofilia "johtuu kasvun ehkäistymisestä" (ed. sit. s. 332). Se on "elämättömän elämän seurausta". Se lisääntyy biofilian kasvun ehkäistyessä. Ihmisellä on biologinen valmius biofiliaan, mutta hänellä on psykologisesti mahdollisuus nekrofiliaan vaihtoehtoisena ratkaisumallina (ed. sit.). Huolimatta siitä, millä tavoin kuolema ja elottomuus vetävät ihmisiä puoleensa, on nekrofilisellä suuntautuneisuudella taipumusta hävittää inhimillisen elämän oma dynamiikka. Siitä syystä nekrofilia suuntautuu itse elämää ja elämän ilmenemismuotoja vastaan ja erityisesti psyykkisen elämän ja kasvun ilmenemismuotoja vastaan.

Ennen kuin tarkastelemme lähemmin nekrofilian ilmenemismuotoja yhteiskunnassamme, meidän tulee selventää elämän ja erityisesti psyykkisen elämän ilmenemismuotoja. Vasta sitten voimme varsinaisesti ymmärtää, millä tavoin viehtymys kuolemaan pyrkii tuhoamaan elämän ydinmuodossaan.

Biofilian olemus

1) Kokonaisuus on aina olennainen osa inhimillistä elämää. Vaikkakin inhimillinen elämä aina todellistuu ruumiin, sielun ja hengen itsenäisissä ulottuvuuksissa ja vaikka onkin totta, että ajattelu, tunteet ja toiminta ovat selvästi toisistaan erotettavissa olevia inhimillisiä ilmauksia, niin ne eivät koskaan ilmene ilman toisiaan vaan ovat aina sidoksissa toisiinsa ja inhimillinen elämä on aina kokonaisuus. Mikäli yritetään toteuttaa vain yhtä dimensiota toisten kustannuksella, esim. ruumista tunteiden kustannuksella tai älyä ruumiin ja sielun kustannuksella, niin silloin inhimillinen kokonaisjärjestelmä ehkäistyy ja häiriintyy ja psyykkinen kasvu yleensäkin pysähtyy.

2) Inhimillinen elämä on aina dynaaminen prosessi. Tämä tarkoittaa sitä, että elämä etenee dialektisesti siten, että aina seuraava kehitysvaihe kumoaa olemassaolevan. Sen vuoksi puhumme psykologiassa syntymän ja kuoleman dialektisesta prosessista. Syntymä on ajateltavissa vain yhtenä uutena kuolemana. Ilman kuolemaa ja kuolemista keskellä elämää ei ole olemassa kasvuprosessia. Dynaamisuus merkitsee myös sitä, että tämä syntymän ja kuoleman prosessi etenee psyykkisen energian avulla. Mikäli tämä syntymän ja kuoleman prosessi ehkäistyy esim. siitä syystä, että ihmiset eivät halua luopua heille rakkaiksi käyneistä suhteistaan, ts. he haluavat välttää kuolemaa ja suremista, niin silloin kasvuun ja kehitykseen suuntautuvat voimat muuttuvat yhtä dynaamisiksi rappeutumiseen ja tuhoon suuntautuviksi voimiksi.

3) Koska elämä on dynaaminen prosessi, se on myös avoin järjestelmä. Tämä tarkoittaa, että inhimillinen elämä on aina ennalta arvaamatonta ja epävarmaa. On tosin mahdollista tarkkailla ihmisen elämän kulkua ja todeta siinä tiettyjä ominaisuuksia, mutta siitä huolimatta se on usein arvaamatonta ja ennakoimattomissa. Tästä syystä ihmistä ei voi kohdella kuin esinettä, eikä analysoida tai ottaa luonnontieteellisesti tarkkailtavaksi kuten esinettä.

4) Ihmiselämään kuuluu se, että sitä voidaan pitää adekvaattina ja oikein oivallettuna vasta sitten, kun se tulee eletyksi ja koetuksi. Ihmiselämään kuuluu siis välittömyys ja toimintojen tämänhetkisyys. Vain sellainen ihminen, joka elää elämänsä tässä ja nyt ja kykenee välittömään elämiseen ja toimintaan, voi todella käsittää ja ymmärtää ihmiselämän. Se, joka yrittää korvata tämän välittömän elämisen vain tarkkailemalla, analysoimalla, objektivoimalla ja epätodellistamalla sen, tulematta itse sen koskettamaksi ja elämättä omaan elämäänsä, hän voi korvata elämän kokemisen vain elämisen ja elinvoimaisuuden kustannuksella. Tällaiselle ihmiselle on oman ajattelun sijasta tyypillistä pseudo-ajattelu. Häne ei myöskään tunne, vaan pikemminkin hän tuntee sitä mitä hänen odotetaan tuntevan. Hän ajattelee, että hänen tunteensa ja toimintonsa muistuttava pikemminkin robotin vastaavia: hän voi olla tietäväinen ja luotettava, mutta se ei ole hänen omaa, alkuperäisintä toimintaansa.

5) Ihmiselämälle on luonteenomaista itsensä suojeleminen ja säilyttäminen. Biologiselle itsesäilytystarpeelle analogisesti myös psyykkisille elämisen prosesseille on ominaista se, että ne pyrkivät säilymään. Tässä suhteessa ihminen muistuttaa eläintä: molemmilla on kyky puolustavaan tai reaktiiviseen aggressioon. Kun otetaan huomioon se tosiasia, että psyykkinen elämä etenee kuoleman käytetä elämän ja sen säilyttämisen palveluksessa, niin se suuntautuu elämää itlä reaktiivisella aggressiolla ihmiselle aivan erityinen inhimillinen merkityksensä. Mikäli se nimittäin ehkäistään, eikä sitä käytetä elämän ja sen säilyttämisen palveluksessa niin se suuntautuu elämää itseään vastaan ja muuttuu sadistisen hirveäksi tai jopa nekrofilisen tuhoavaksi, ts. tuhoavaksi tuhoamisen itsensä tähden. Silloin kun ihminen ei voi tai uskalla kokea itsesäilytykseen tähtääviä psyykkisiä voimiaan: defensiivistä aggressiotaan, oikeudentuntoisuuttaan, raivoaan, uhmaansa tai narsistisia itsensäilmaisutoiveitaan, niin silloin nämä kääntyvät elämää tuhoavien aggressiivisten voimien palvelukseen.

Tarkastelkaamme nyt näiden elämän perusilmiöiden pohjalta erilaisia yhteiskunnassa esille tulevia kuolemaan viehtymyksen ilmenemismuotoja – tai kuten Fromm sanoo: nekrofiilisesti suuntautuneen yhteiskunnallisen luonteen ilmenemismuotoja. Pitäkäämme tuolloin mielessä mitä alussa sanottiin: tällainen suuntautuneisuus on useimmiten tiedostamatonta ja se järkeistetään yhteiskunnallisesti terveeksi järjeksi, välttämättömäksi pahaksi, tilanteen vaatimukseksi, siisteimmäksi ratkaisuksi, järjen ääneksi tai tieteelliseksi totuudeksi jne. Sellainen, mikä on tiedostamatonta ja mitä ei voida järkeistää yhteiskunnallisesti, on vaarallista, joten yritykset saattaa nekrofiiliset pyrkimykset tiedostetuiksi kohtaavat vastustusta.

Yhteiskunnan nekrofiilisen luonteen ilmenemismuotoja

Elämä on elävää. Nekrofiili etsii sen vuoksi elotonta ja kuollutta ja kaikkea sellaista, mikä on muuntumassa tai minkä hän voi muuntaa tähän olomuotoon. Hän on viehättynyt voidessaan elää mukana, kun joku tapetaan, esim. kun joku poliitikko, rikollinen tai terroristi tapetaan tai teloitetaan tai kun sattuu joku onnettomuus, jossa ihmiset vammautuvat ja autot vaurioituvat. Hän rakastaa toisten ja myös oman itsensä tuhoutumista.

Nekrofiilillä on aivan erityinen suhde väkivaltaan, koska "hänestä ihmisen suurin saavutus ei ole elämän luominen, vaan sen tuhoaminen." (1964a, GA II, p. 187). Hän pitää aivan erityisesti sotakertomuksista, gangsterifilmeistä, oikeudenkäyntiselonteoista sekä katastrofi- ja sensaatiouutisista. Väkivallan käyttö ei ole nekrofiilille "mikään ohimenevä tapahtuma, johon olosuhteet hänet pakottavat – se on hänen elämäntapansa" (ed.sit). Nykyinen elämän tuhoamista suosiva elämäntapamme on nähtävissä jokaisessa rakennetussa tiekilometrissä, jossa palanen elämää muutetaan joksikin elottomaksi. Jokien kalat kuolevat, metsät kuolevat, lähteet myrkyttyvät, myrkyt tuhoavat alkavan elämän.

Eivät pelkästään pahat kapitalistit ja suurteollisuus ole kuoleman asialla. Yhtälailla siisti kotirouva on nekrofiili puhdistaessaan WC:tä kaikenlaisilla raikasteilla, jotka tuhoavat pienimmäkin eliöt. Hän on tyytyväinen itseensä ja hänellä on hyvä omatunto moitteettomuudestaan. – Se kuinka tuhoisaksi kuolemaan viehtyminen voi tulla, tulee selvimmin esille ydinpommissa. Sen kehittäminen vastaa syvimpiin nekrofiilisiin pyrkimyksiin, koska se koostuu elottomasta aineesta ja tappaa kaiken elollisen.

Nekrofilia ilmenee usein viehtymyksenä kaikkeen sellaiseen, mikä on tekemisissä katoavaisen elämän tai kuoleman kanssa. Mielenkiinto kohdistuu erityisesti kaikenlaisiin sairauksiin ja varsinkin hiipiviin ja salakavalasti tuhoaviin sairauksiin ja kertomuksiin sellaisista. Mutta myös kuolema ja kaikki siitä muistuttava (hautausmaat, hautakivet, luurangot, pyhäinjäännökset, vainajien muistopäivät, kuolleille kuuluneet esineet, kysymys kuoleman jälkeisestä elämästä, kertomukset kliinisesti jo kuolleista jne.) ovat huomattavan kiehtovia. Kaiken mekaanisen kiehtovuus yhteiskunnan nekrofiilisen luonteen ilmaisijana johtuu siitä tosiasiasta, että elämällä on aina pyrkimys kasvuun. Nekrofiili rakastaa kaikkea, mikä ei kasva ja mikä on mekaanista ja epäorgaanista, ts. kaikkea sellaista minkä voi esineellistää. Esineellistämispyrkimykseen liittyvät läheisesti nekrofiilin pyrkimykset muuttaa laadulliset kokemukset määrällisiksi suureiksi, ts. korvata laatu määrällä. Heti kun elämä on käsitettävissä määrälliseksi, muuttuu se laskettavissa olevaksi suureeksi, joka on käsiteltävissä tietokoneella. Kaikki muuttuu yhtäkkiä laskettavissa olevaksi, varmaksi, tieteelliseksi, politiikan ei tarvitse enää olla inhimillistä, koska mahdollisen tuhon näkökulmasta katsoen joudutaan vaalimaan sitä harhakuvitelmaa, että laskelmoitavissa oleva politiikka on inhimillistä. Kasvatus- ja koulutusjärjestelmät puhuvat vain tiedonvälityksestä koska silloin tiedetään jotain ja tiedetään myös "missä ollaan". Nekrofiili rakastaa varmuutta, tukeutuu lakiin ja järjestykseen, takertuu kuolleeseen kirjaimeen ja arvostaa henkivakuutusta varmana voittona kuolemasta. Kaikki on laskettavissa.

Ihmiselämä olisi paljon helpommin käsitettävissä, ellei olisi olemassa kaikkein ennakoimattomimpia ja laskemattomissa

olemattomimpia asioita – tunteita. Nekrofiili välttää sen vuoksi tunteita järjenvastaisina luottaen asiantuntemukseensa, taipuu vain asioiden pakottamana ja kunnioittaa piinallisen tarkasti tieteensä arvo vapautta (vapautta tunteitta). Hän jättää tunteet mielisairaille ja neurootikoille tai hätätilassa – häissä ja hautajaisissa – papeille, luottaen omaan järkeensä ja aivojensa jatkeisiin tietokoneiden ja tiedostojen muodossa. Hän näkee ylipäätään ennakoimattomissa olevan vihollisessaan ja puolisossaan, joilla on tunteita.

Elämä on mahdollista ainoastaan välittömänä, kokonaisena, tämänhetkisenä. Juuri tämä välittömyys ja suhteessaolemisen läheisyys on nekrofiilille kauhistus. Hän pakenee mieluummin menneisyyteen, koska hän voi löytää sieltä jo valmiiksi menneen ja kuolleen. Menneisyys on säilytettävissä, keräiltävissä ja säästettävissä, ilman että joutuu kohtaamaan luovaa ja tuottavaa, välitöntä ja ennakoimatonta elämää. Läheisyyden ja välittömyyden selittämätön pelko saa nekrofiilin etsimään turvaa menneisyydestä tai tulevaisuudesta eikä tämänhetkisestä olemisesta. Hän varmistaa olemassaolonsa esineillä, jotka ovat pysyviä ja muuttumattomia, joihin hän voi kiintyä ja jotka ovat uudellen tuotettavissa, jäljiteltävissä ja korjattavissa. Mitä vanhempia, sitä parempia ja arvokkaampia. Nostalgia on muotia. Vanhojen perinteiden ja traditioiden vaaliminen ei ole arvossaan vain oluenvalmistajien ja kulttuuriministeriön väen keskuudessa, vaan ylipäätään. Sillä yritetään ratkaista myös tämän hetken ongelmat.

Nekrofiili, joka ei pakene kuolleeseen menneisyyteen, pakenee tulevaisuususkoon, joka määräytyy täysin sen mukaan, mitkä joskus tulee olemaan ollutta. Opiskelija alkaa elää vasta sitten, kun hän on löytänyt työpaikan. Lapset ovat vasta sitten rakastettavia, kun he ovat selvinneet murrosiästään. Työikäiset uskovat vakavissaan voivansa alkaa elää vasta sitten kun ovat saavuttaneet eläkeiän. Tulevaisuuteen pakeneminen, mikä on yhtä tyypillistä nekrofiilille kuin menneisyytenkin pakeneminen, jotta tämänhetkistä olemista ja kokemista voisi välttää, tulee esille myös siinä, ettei hän kestä viipyilemistä. Nekrofiili rakastaa nopeutta, nopeasti elävää, viihdettä, kaikkea uutta ja ajankohtaista, kaikkea sellaista, mistä on takuut siitä, että seuraava uutuus vie sen pois muodista.

Pohjimmiltaan pitää paikkansa se, että elämä on kokonaisuus, joka voidaan käsittää vain keskenään riippuvuussuhteissa olevina kokonaisuuksina. Juuri tästä syystä eräs nekrofiilin tärkeä luonteenpiirre on hänen pyrkimyksensä välttää kokonaisuutta. Hän pyrkii rikkomaan ja pilkkomaan sen. Hän pyrkii tulkitsemaan elämän kokonaisuutta vain jostain näkökulmasta ja vain monokausaalisesti ja epäjärjestelmällisesti. Hän etsii ammattimiehiä ja asiantuntijoita. Työskentelyprosessit jaetaan yhä pienempiin yksiköihin, niin että lopulta vain tietokone voi hahmottaa kokonaisuuden. Vastuu voidaan aina siirtää toiselle osastolle, vasen käsi ei enää tiedä, mitä oikea tekee ja nekrofiili pesee kätensä asiasta, sillä puhtaustahan on hänen suurin ihanteensa.

Nämä esimerkit yhteiskunnan nekrofiilisestä suuntautuneisuudesta riittänevät. Miten tahansa se sitten ilmeneekin, se noudattaa tiettyä logiikkaa etsien kuollutta, ollen kiinnostunut elottomasta ja haluten tappaa kaiken sen, mikä ei sitä vielä ole. Tällainen suuntautuneisuus on jo itsessään tuhoisaa, se etsii tuhoa sen itsensä vuoksi, kuolemaa kuoleman itsensä takia.

Nekrofilian yhteiskunnallinen määräytyneisyys

Nekrofilian esiintymismuotojen kuvaus lienee tehnyt selväksi sen, että viehtyneisyys kuolemaan on todellisuudessa olemassa meissä kaikissa, koska pitkälle teollistuneiden yhteiskuntien jäseninä olemme osallisina tällaisissa suhdeverkostoissa. Frommilaisen sosiaalipsykologisen lähestymistavan ydinajatus on juuri se, että nämä useimmiten tiedostamattomat suhteessaolemisen mallit – tämä yhteiskunnan nekrofiilinen suuntautuneisuus – ei johdu paholaisesta, Aatamin tottelemattomuudesta Paratiisissa, tähdistä, Antikristuksesta, tietokoneista tai pirullisesta tekniikasta, vaan on sellaisen suhteessaolemisen mallin sisäistämis-

prosessin seurausta, mitä talous- ja sosiaalinen järjestelmämme tarvitsee toimiakseen.

Frommin lähtökohta nekrofilia-käsitteen löytämisessä ja määrittelyssä oli hänen psykoanalyytikkona työskentelyssään. Se tosiasia, että hän yhä enenevässä määrin havaitsi potilaissaan nekrofiilisiä luonteenpiirteitä – vaikkakin nämä useimmiten olivat tiedostamattomia, sai hänet pitämään niitä pikemminkin yhä hallitsevammaksi tulevan yhteiskunnallisen luonteen ilmauksena, jolla oli lähtökohtansa vastaavissa taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa olosuhteissa eikä niinkään yksilöllisinä, tiettyyn konstituutioon tai yksilöllisiin elämänkohtaloihin perustuvina eriskummallisuuksina.

Kysykäämme siis seuraavaksi, mitkä ovat nykyisen teollistuneen talousjärjestelmämme, sen työskentelyjärjestelmien ja yhteiskunnallisen elämän vaatimukset ja katsokaamme ennen kaikkea, millaisia tiedostamattomia psyykkisiä asenteita ("luonteenpiirteitä") kehittyy näiden yhteiskunnallis-taloudellisiin vaatimuksiin samastumisesta.

Nykyaikaisen yhteiskunnan perusteet ja niiden heijastuminen psyykkisiin rakenteisiin.

Talousjärjestelmällämme on kaksi ylivoimaista tuotantoperiaatetta. Ensimmäinen on: kaikki mikä on teknisesti mahdollista, tulee myös tehdä. Mikäli olisi teknisesti mahdollista saada kuristusote maapallosta, sotilaallisen uhkan avulla ulkoavaruudesta, niin tulee se myös tehdä. Toinen periaate on: kaiken tuotannon on tapahduttava maksimaalisen hyötyperiaatteen mukaisesti. Mitä tehokkaampaa tuotanto on, sitä kilpailukykyisempi ja hyödyllisempi tuotanto- tai palvelulaitos on. Tuotanto määräytyy kokonaisuudessaan tuotannon maksimaalisen tehokkuuden kautta (The Revolution of Hope, 1968 a, GA IV).

Kumpaankaan periaatteeseen ei kuulu se, että ihminen määrää tuotantoa, vaan pikemminkin tuotanto määrää ihmistä, koska kyse on aina maksimaalisesta tuotannosta optimaalisen sijasta. Juuri tässä riippuvuussuhteen käänteisyydessä on nykyaikaisen tuotannon kohtalokkuus, ei tekniikassa sinänsä eikä teknisissä mahdollisuuksissa. Ihminen sinällään ei määrää mitä tekniikan ja automaation avulla hänen omiin tarpeisiinsa tuotetaan vaan tuotanto ja erityisesti itsetarkoituksellista tuotannon maksimointiin suuntautunut tuotanto, määrää ihmistä.

Ratkaisevinta tässä riippuvuussuhteen käänteisyydessä on ihmisen passivoituminen: ihminen ei määrää ja tuota, vaan tuotanto määrää passiivisesti ihmistä. Tämä ihmisen passivoituminen tulee psykologisesti ajatellen ottaa varsin kirjaimellisesti: kun ihminen samastuu taloudellisiin ja tuotannollisiin vaatimuksiin ihminen tulee riippuvaiseksi, passiiviseksi, aloitekyvyttömäksi, kärsiväksi, masentuneeksi ja alistuneeksi.

Juuri siitä syystä, että ihminen joutuu samastumaan vallitsevan talousjärjestelmän rakenteellisiin vaatimuksiin hänelle kehittyy sellaisia luonteenpiirteitä, jotka ovat välttämättömiä sen toiminnan kannalta. Se, missä määrin yhteiskunnallinen alitajunta todelle kärsii tästä passiivisuudesta ilmenee niissä kompensaatioyrityksissä ja yhteiskunnan alitajunnan puolustusmekanismeissa, jotka tulevat esille mainoksissa. Ihmisen tiedostamattomat toiveet ja tarpeet tulevat esille mainoksissa, niin että juuri ne ominaisuudet, jotka puuttuvat nykyajan ihmiseltä, johtuen hänen samastumispaineistaan työelämän vaatimuksiin, tulevat esille ominaisuuksina, joita hän ei voi toteuttaa, koska ne olisivat vain hiekkaa tuotantoelämän rattaissa.

Mainoksissa puhutaan itsemääräämisoikeudesta, aloitekykyisyydestä, seikkailunhaluisuudesta ja toiminnallisuudesta kaikissa muodoissa ja väreissä ("aktiivinen tupakointi, ostaminen, kahvinjuonti") ja ne heijastavat riippumattomuutta ja vapautta (jotka – kuvaavaa kyllä – liitetään nautintoaineisiin, kuten esim. tupakkaan). Puhutaan raikkaudesta, eloisuudesta ja nuoruudesta, luovuudesta ja rakkaudesta (jotka voidaan saavuttaa pillereiden, jogurttien, tennistossujen, urheilupaitojen ja aamiaismargariinien avulla).

Mainonta heijastaa ennen kaikkea omantunnon syvää puhtautta, mikä viit-

taa syviin tiedostamattomiin syyllisyydentunteisiin, joita nykyihminen tuntee tehdessään syntiä omaa elämäänsä ja psyykkisiä kasvumahdollisuuksiaan vastaan. Hammastahna- ja pesuainemainokset voisivat tuskin paremmin osoittaa, kuinka epätoivoisesti haluamme vapautua itsesyytöksistämme, jotka johtuvat elämän tavastamme ja elämänhalustamme, muutenhan meidän ei tarvitsisi pestä pyykkiämme niin puhtaaksi ja valkeaksi pesuaineilla.

Mainonta antaa meille mahdollisuuden kurkistaa kulissien taakse, ts. tiedostamattomaan ja se voi näyttää meille, mitä vaikutuksia tietyillä tuotantoperiaatteilla voi olla. Tarkempi analyysi saadaan tosin vasta sitten, kun tehdään yksityiskohtaisempi selvitys näihin periaatteisiin nojaavista työelämän järjestämien suhteessolemisen malleista: hän samastuu siihen, mitä hänen on tehtävä työeämän järjestelmien edellytyksistä lähtien ja itse asiassa hän on onnellinen tehdessään sitä, mitä hänen edellytetään tekevän.

Passivoitumisen pakko ei ole enää luokkasidonnaista, vaan käsittää kaikki järjestelmässä mukana olevat. Lisääntyvä taipumus luopua aktiivisista toiminnoista symboloi sitä, mitä tapahtuu psyykkisesti. Nykyisessä tuotantotilanteessa ihminen joutuu enenevässä määrin luopumaan oman energiansa aktiivisesta kokemisesta. Hän ei enää määrittele itseään sen perusteella, mitä hän on, vaan siitä käsin, mitä hän omistaa tai voisi omistaa. Subjekti määritellään – passiivisesti – esineiden omistamisen kautta, koska ihminen määritellään – passiivisesti – sen kautta, mikä funktio hänellä on tuotantoelämässä.

Seuraavaksi osoitan nekrofilian tyypillisten ilmenemismuotojen suoran yhteyden työelämän järjestelmiin ja nyky-yhteiskunnan tuotantoelämään. Tämä mahdollistaa sen havaitsemisen, että valtaista viehtymys kaikkeen elottomaan on suoraan yhteydessä talouselämämme vaatimuksiin.

Työelämän vaatimukset ja niiden heijastuminen nekrofiilisiin luonteenpiirteisiin

Maksimaaliseen tuotantoon pyrkivä talousjärjestelmä seuraa määrällisen kasvun periaatetta. Sen kaikkia järjestelmiin liittyviä puolia määrää kvantifikaatio. Taseet, luvut, prosentit, mittausarvot, työsuorite-määritteet, osasuoritteet, aika-arvot, tuotenumerot, laskentakoodin, normikoot, henkilönumerot jne. ovat ilmiöitä, joihin ihminen törmää taukoamatta tuotantoprosessissa. Jokainen määrällistämis mahdollisuus vähentää kuitenkin mielenkiintoa laadullista kasvua kohtaan, mikä kuitenkin on elämälle ja etenkin psyykkiselle elämälle tyypillistä. Tämän todistaa väistämättä sen, että kaikki mikä on laskettavissa, on kiehtovaa ja arvokasta ja saa ihmiset intohimoisesti määrällistämään kaikki elämän alueet. Puolestaan kaikkea sitä, mikä elämässä on mittaamatonta ja ennakoimatonta tulee välttää. Tietokoneiden keksimisen jälkeen työelämän täydellistä kvantifioinitia ei voida enää välttää. Tämä pakkomielle johtaa kuitenkin intohimoiseen pyrkimykseen saada koko elämä täydellisesti laskettavissa olevaksi.

Toinen nykyaikaisen tuotantoelämän luonteenominainen piirre on pyrkimys mahdollisimaan täydelliseen keskittämiseen ja sentralisaatioon tuotantolaitosten ja byrokratian jättiläiskoneistoissa. Kilpailukyky ja taloudellisuus näkökohdat pakottavat talousjärjestelmässämme yhtiöt keskittäytymään jättiläismäisiksi konserneiksi, joilla on laaja-alainen tuotanto- ja palvelupohja ja monikansallisia tytäryhtiöitä, jotka jäävät kokonaisuutena täysin hahmottomiksi yksittäiselle työntekijälle. Hänellä ei ole älyllisesti eikä emotionaalisesti mahdollisuutta kokea itseään osaksi suurempaa kokonaisuutta, koska hän ei tunne kokonaisuutta. Todellisuudessa ei ole olemassa enää ketään, joka tuntisi kokonaisuuden – lukuunottamatta tietokoneita. Yksilöllä ei ole mitään mahdollisuutta työnsä kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen ja hänen samastumiskokemuksensa on täysin vieraantunut siitä, kenelle ja mitä varten hän työskentelee

lukuunottamatta ajatusta, että hänen on työskenneltävä tuotannon maksimoinnin hyväksi.

Kun kysymme, millä tavoin ihminen kokee itsensä tuotantoprosessissa, mihin ennalta annettuihin rakenteisiin hän joutuu samastumaan ellei hän halua tulla syrjäytetyksi tuotantoprosessista tai tulla sen vuoksi hulluksi, niin vastaus on selvä: hänen on samastuttava siihen perusolettamukseen – ja jopa sisäistettävä se – että on viisasta luopua siitä toiveesta, että voisi kokea itsensä osaksi kokonaisuutta, joksikin, joka on osallisena koettavissa olevassa suuremmassa kokonaisuudessa.

Mutta psyykkiselle kehitykselle on ominaista sitä suurempi kokonaisuuden kokemus, mitä suurempi ihmisen itsearvostus ja riippumattomuus on perustuen rakenteelliseen eriytymiseen (ts. "yksilöityminen"). Mikäli ihminen aikoo selvitä hengissä nykyisessä talousjärjestelmässä, hän ei voi muuta kuin opetella tulemaan toimeen päinvastaisen järjestelmän kanssa. Hän ei enää koe itseään osaksi suurempaa kokonaisuutta vaan pikemminkin kokee olevansa sen hylkäämä, siitä irti leikattu, dissosioitunut. Hän voi selvitä hengissä ainoastaan alkaessaan kokea dissosiaation, irrallisuuden ja eristäytyneisyyden viehättävänä.

Nykyihmisen psyykkistä viehättyneisyyttä vetäytymiseen, eristäytymiseen ja halkomiseen, hänen lisääntyvää haluaan isoloitumiseen ja rajojen asettamiseen vahvistaa eräs toinen tuotantotavan ominaispiirre, joka hyvin vastaa edellä kuvattua. Mitä suurempi yksikkö – yhtiö, koulu, sairaala, yliopisto, hallinnollinen virasto jne. – sitä suurempi pyrkimys niillä on maksimaaliseen tehokkuuteen, mutta sitä suurempi on myös järjestelmän paine tuotantoprosessiin pilkkomiseen ja siihen osallistuvien spesialisoimiseen. Sen havaitseminen, että yksilön työllä on sama funktio kuin hammasrattaalla jättiläiskoneistossa voi itseasiassa johtaa omanarvontunnon laskuun. Tällaisen talousjärjestelmän periaatteisiin kuuluu kuitenkin pitää kaiken aikaa jokainen pienikin ratas – jopa johtajuutta edustava – vaihdettavissa olevana, niin ettei ammattitaidosta tai erikoistumisesta voi syntyä kokonaisvaltaista orientoitumista.

Atomisoituminen ja erikoistuminen vaikuttavat hyvin voimakkaasti yksilön kokemukseen itsestään sekä hänen yhteiskunnallisen luonteensa muotoutumiseen. Kaikki sellainen alkaa viehättää häntä, mikä on analysoitavissa, eriteltävissä tai jaettavissa osiin ilman, että – ja tämä juuri on ratkaisevaa – kokonaisuus pääsee hahmottumaan, sillä muuten yksilö voisi menettää vaihdettavissa olevuutensa tai ei olisi riittävän spesialisoitunut. Tunnemme nämä oireet. Ne tulevat esille liukuhihnatyöläisistä, jotka aina vääntävät samaa mutteria, aina ammattimiehiin, jotka osaavat kiinnittää autoon renkaat, mutta eivät tasapainottaa niitä aina pysäköinninvalvojiin, jotka osaavat kirjoittaa sakkolapun, mutta eivät osaa vastata valituksiin, kirurgiin, jota kiinnostavat vain sairaat sappirakot, mutta eivät ihmiset, joilla nämä sappirakot ovat aina niihin tiedemiehiin ja keksijöihin, jotka mahdollistavat totaalisen sodan, mutta jättävät päätöksenteon, suunnittelun ja toteuttamisen toisille.

Atomisaatio ja erikoistuminen saavat tuntemaan, että erottava, rajoittava, epäjärjestelmällinen ja puhtaasti analyyttinen on viehättävää, kiinnostavaa ja menestyksellistä. Kun ihminen samaistuu näihin talousjärjestelmämme vaatimuksiin hänelle kehittyy intohimoinen, pyrkimys separaatioon, isolaatioon, atomisointiin, rajaamiseen, hajoittamiseen. Hän kokee sekä oman että toisten todellisuuden vain valikoiden ja tietystä näkökulmasta: vain viettikohteena tai tuotantovoimana, vain miehenä tai naisena, vain päänä tai vain ruumiina tai vain tunteina jne.

Neljäs luonteenomainen piirre, joka kannattaa mainita, on nyky-yhteiskuntamme vaatimus luopua kaikesta henkilökohtaisesta, yksilöllisestä ja erilaisesta, koska se on haitallista tuotantoprosessin kannalta. Tämä depersonalisaatio saavuttaa huippunsa kun ihminen redusoidaan täysin järkiperäiseksi olennoksi, jolla ei ole lainkaan tunteita. Kyse ei ole siis vain älykkyyden suosimisesta, kuten intellektualisaatiossa, vaan pikemminkin cerebralisaatiosta, jossa aivot ja aivojen sähköiset vastineet – tietokoneet – korvaavat tunteet.

Työelämän edellyttämä tunteiden kuo-

lettäminen – ajatellaanpa vaikka psykofarmakoiden lisääntyvää käyttöä työelämässä mukana pysyttäytymiseksi pehmentää kuolemaan ja syntymään liittyvää prosessia, joka on välttämätöntä psyykkiselle kasvulle. Mikäli tämä dynaaminen prosessi ehkäistyy kylmän, objektiivisen, tunteettoman ja joustavan toiminnan vaatimusten vuoksi, silloin tulee samastumisprosessissa taloudelliseen edellytyksiin puhtaasti järkiperäinen siinä määrin viehättäväksi, että kaikki tunteet koetaan olemassaoloa uhkaaviksi. Ne somatisoidaan silloin psykosomaattiseksi sairauksiksi tai projisoidaan toisiin tai sitten se ilmenee enemmän tai vähemmän tietoisena vihamielisyytenä kaikkea tunneperäistä ja elävää kohtaan. Kuolemaa kohtaan tunnettu viehtymys ja nekrofiilinen tuhoavuus tulee elämän rakkauden ja elämää palvelevan defensiivisen aggression sijaan.

Edellä kuvatut talousjärjestelmämme ja sen työelämän luonteenpiirteet riittäköötkuvaamaan nyky-yhteiskuntamme rakenteen nekrofiilisiä piirteitä. Kuolemaa kohtaan tunnettu lisääntyvä viehtymys on ilmausta tässä talousjärjestelmässä elävien ihmisten yhteisistä psyykkisistä käyttäytymismalleista.

Frommin mukaan näiden nekrofiilisten taipumusten muuntaminen on mahdollista vain näiden rakenteiden ja vallitsevien arvojen – jotka määräävät yhteiskuntaamme ja jokaista siinä elävää ihmistä – konkreettisen muutoksen kautta. Vasta sitten, kun voimme määritellä omat arvomme toiminnoissamme suhteessamme toisiin ja työelämään biofiiliseen suuntaan, voimme välttyä houkutukselta viehättyä kuolemasta.

Analyyttis-sosiaalipsykologisen lähestymistavan merkitys terapiassa

Sosiaalipsykologisen lähestysmistavan teoreettiset implikaatiot

Haluan aluksi esittää yhteenvedon Frommin sosiaalipsykologisen lähestymistavan merkityksestä hänen käsitykseensä psykoanalyysistä.

1) Fromm pitää psyykkisiä rakenteita suhteessaolemisen rakenteina ja nimittää niitä "luonteiksi" (Characteren), jotka ovat eri tavalla suuntautuneita, riippuen siitä, mikä niihin on vaikuttanut. Periaatteessa on olemassa kaksi toisensa pois sulkevaa suuntautuneisuusmahdollisuutta. Ei-tuottava suuntautuneisuus on eräs mahdollinen vastaus yksilön suhteessaolemisen tarpeeseen. Tällaisessa reagointitavassa yksilön kykyjen kehittyminen omaan aktiiviseen, rationaaliseen suhteessaolemiseen ehkäistyy tai juuttuu jollekin tietylle tasolle tai – esim. silloin kun ei-tuottava suuntautuneisuus on vahvasti vallalla – kehitys kieroutuu kokonaan ja johtaa regressioon ja rappeutumisilmiöihin.

Luova suuntautuneisuus tuo esille toisenlaisia mahdollisuuksia: psyykkinen elämä voi aktualisoida kaikelle elämälle primaaristi ominaisen kasvun ja kehittymisen pyrkimyksen syntymän ja kuoleman dialektisessa prosessissa voidakseen eriytyä ja strukturoitua optimaalisesti. Silloin kun tämä kaikelle elolliselle ominainen pyrkimys ehkäistyy, muuttuu se perversioksi, jossa kasvuun, eriytymiseen ja strukturoitumiseen tähtäävät psyykkiset voimat noudattavat seuraavaa, vinoutunutta periaatetta: ellen voi tehdä todelliseksi elävää, pitää minun ainakin transendoitua siten, että etsin kaikkea sitä mikä on elotonta, kuollutta, tuhoavaa. Ihmisen tuottamaton, omistamiseen suuntautunut, nekrofiilinen vastaus psyykkisiin tarpeisiin on eräs mahdollisuus, jolla ei kuitenkaan, toisin kuin Freudin kuoleman vietillä, ole samaa lähtökohtaa kuin luovalla suuntautuneisuudella.

2) Kun mietitään sitä, minkälainen on yksilön suuntautuneisuus, on kyse siitä, minkälaista yhteiskunnallista luonnetta yksilö edustaa. Yhteiskunnallinen luonne on kuitenkin vastaus sekä yksilön psyykkisiin tarpeisiin että sosiaalisissa suhteessaolemisen muodoissa esille tuleviin yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin vaatimuksiin. On olemassa tiettyjä psyykkisiä perustarpeita, joihin jokaisen yksilön on reagoitava, mutta joiden tyydyttämiseen yhteiskunta tarjoaa mallit. Psyyke ja yhteiskunta ovat erottamattomasti riippu-

vuussuhteessa keskenään. Sen vuoksi ei voida myöskään työskennellä psyyken kanssa eikä saada aikaan siinä muutosta, ellei ennen kaikkea tunnisteta yksilön taloudellisia ja yhteiskunnallisia olosuhteita.

Konkretisoin ajatusta: eksistentiaalinen suhteessaolemisen tarve voi tyydyttyä hyvin monin tavoin. Ihminen voi alistua toisen vallan alle, hän voi yrittää omistaa toisen tai hän voi yrittää hallita toista. Hän voi myös olla suhteessa sillä tavoin, ettei kummankaan osapuolen tarvitse menettää koskemattomuuttaan. Siitä huolimatta hän voi kokea olevansa yhtä toisen kanssa. Tyydytystavan valinta riippuu aina hänen sisäistämiensä yhteiskunnallisten suhteessaolemisen muotojen sosiaalisesta luonteesta. Se minkä tyydytystavan hän valitsee, vaikuttaa aina huomattavasti ihmisen psyykkiseen kasvuun ja sitä kautta hänen kypsyyteensä ja subjektiiviseen hyvinvointiinsa. Vallitseva sosiaalinen suuntautuneisuus siis edesauttaa joko kasvua tai rappeutumista.

3) Frommin ajatus siitä, että ihminen on aina suhteessa oleva, sisältää narsismin käsitteen hylkäämisen. Sen mukaanhan on olemassa jotain sellaista kuin "pre-eksistoiva itsetyytyväisyys" (primaari narsismi) ja että se, onko yksilö suhteessa vai ei riippuu objektin kateksista. Frommilla suhde itseen ja objektiin eivät ole keskenään kilpailevia vaan aina korreloivia suureita, niin että ne tavat, millä yksilö on suhteessa itseensä ja objektiin vastaavat aina toisiaan. Ratkaisevaa on näiden luonne. Mitä varhaisempi ja regressiivisempi se on ja mitä riippuvaisempi yksilö on äidistä, suvusta, perheestä, yhteiskunnasta, valtiosta, paratiisista ja kohdusta, sitä narsistisempi se on. Narsismi merkitsee tässä yhteydessä Kohutin ja Kernbergin mukaisesti sitä, että self- ja objekti-representaatiot eivät ole vielä eriytyneet. Mitä itsenäisempiä, aktiivisempia, vähemmän rajoittuneita, omat psyykkiset edellytyksensä elämään kykenevempiä – ts. psyykkiseen strukturoitumiseen pohjaavia – nämä representaatiot ovat, sitä järkevämmin ihminen voi tunnistaa ympäröivää maailmaa ja sitä paremmin hän pystyy rakastamaan itseään ja muita.

4) Yhteiskunnallinen suuntautuneisuus on avain yksilön ja sosiaalisten ryhmien psyyken ymmärtämiseen. Sen vuoksi psykoanalyysin niin teoriana kuin kliinisterapeuttisina sovelluksinakin tulisi kiinnittää huomiota ennen kaikkea sosiaalisen luonteen tuntemukseen, joka tulee ymmärtää "yhteiskunnan tai luokan enemmistön yhteisten luonteenpiirteiden ytimenä" (1977 g, GA, VIII, s. 250). Yksittäinen ihminen ja potilas on primaaristi määräytynyt sosiaalisen luonteensa kautta – niin paljon kuin hän voikin kärsiä henkilökohtaisesta tilanteestaan ja konstituutiostaan.

5) Sosiaalinen luonne voidaan ymmärtää tiedostamattomien ja tiedostettujen intohimoisten pyrkimysten ja suhteessaolemisen muotojen oireyhtymänä. Mikäli se halutaan tunnistaa ja muuttaa sitä, niin silloin tulevat esille ne kaikki kummallisuudet, joihin olemme tottuneet ollessamme tekemisissä tiedostamattoman ja torjutun kanssa. Mitä torjutumpi yhteiskunnallisen luonteen suuntautuneisuus tai sen piirteet ovat, sitä vahvemmin se vastustaa paljastumistaan ja muuttamistaan. Nekrofiilisen sosiaalisen luonteen ollessa kyseessä voidaan tutkia hyvin etenkin vastustus-ilmiötä ja puolustusmekanismeja. Nekrofiilinen tuhoavuus kielletään, projisoidaan, siirretään, muutetaan vastakohdakseen, rationalisoidaan älyllistetään, introjisoidaan, somatisoidaan jne. Ilmeisestikin nekrofiilinen sosiaalinen luonne on vielä syvälti tiedostamaton.

Terapeuttiset sovellutukset

Haluan osoittaa muutamilla lisäteeseillä Frommin sosiaalisen luonne teoreettisen ajattelun merkityksen terapian kannalta.

1) Frommin käsitys sosiaalistuneesta ihmisestä selittää, sen miten suuressa määrin esiintyvät psyykkiset ilmiöt ja sairaudet syntyvät. Se tosiasia, ettei klassisia neurooseja enää juurikaan tavata, johtuu yhteiskunnassa tapahtuneesta seksuaali-tabujen murtumisesta ja siitä, että seksuaalisuudella ei ole enää merkitystä ihmisten suhteessa olemisen tarpeiden hallinnassa. Se puolestaan, että narsistiset häiriöt, taipumus tuhoavuuteen ja

kaikkinainen välinpitämättömyys elämää kohtaan lisääntyvät, voidaan nähdä yhtä hyvin tuloksena talous- ja yhteiskuntajärjestelmässämme ja sen työelämän organisaatioissa todella elettyjen, vallitsevien arvojen ja suhteessa olemisen muotojen samastumis- ja sisäistämisprosesseista. Kaikista päinvastaisista väitteistä huolimatta todelle eletyt elämän arvot ja suhteessa olemisen mallit merkitsevät täydellistä aktiivisen yksilön arvon kieltämistä, yksilöllisyyden ja spontaanisuuden tuhoamista ja yhä lisääntyvää välinpitämättömyyttä elämää kohtaan, esim. ympäristökysymyksissä.

2) Frommin psykoanalyyttisen teorian uudistamisella on mm. se merkitys, että hän muotoilee siinä riippumattomia psyykkisiä viettejä ja niiden piirteitä, jotka ovat relevantteja kliinisten ja terapeuttisten kysymysten kannalta. Hän asetti muotoillessaan näiden tarpeiden tyydyttämisen vaihtoehtoisia muotoja, myös terapialle sellaisia päämääriä, jotka eivät niinkään perustu sosiaalisesti hyväksyttyihin normeihin vaan pikemmin yksilöitymiseen, ts. psyykkisen kasvun edistämiseen tai ehkäisemiseen.

Fromm pyrki vapauttamaan psykoanalyyttisen teorian ei-reflektoiduista yhteiskunnallisista determinanteista siten, että hän ottaa sosio-ekonomisten olosuhteiden painoarvon vakavasti ja tulkitsee ihmisten pyrkimykset näiden olosuhteiden heijastuksina.

Nämä määräytyneisyyssuhteet vaikuttavat myös terapeuttisiin menetelmiin. Tärkeintä on, ettei yksilöterapiaa voida nähdä riippumattomana yksilöä ja terapeuttia hallitsevista sosiaalisista luonteenpiirteistä. Terapiassa on etsittävä konkreettista vaihtoehtoa tuottamattomalle sosiaaliselle luonteelle prosessissa, jossa on tärkeää, että tämä vaihtoehto voidaan kokea suoraan potilaan ja terapeutin välisessä rakastavassa suhteessa.

3) Sosiaalinen luonne avaimena yksilön psyykkeen sopii sekä potilaaseen että terapeuttiin. Kumpikin edustaa jotain sosiaalista suuntautuneisuutta. Mitä vähemmän analyytikko itse on tietoinen omasta sosiaalisesta luonteestaan ja pitää yllä kriittistä välimatkaa vallalla olevaan yhteiskunnalliseen luonne-orientaatioon sitä todennäköisemmin analyytikko itse sekä potilas kärsivät tiedostamattomasti samasta tuottamattomasta yhteiskunnallisen luonteen suuntautuneisuudesta, ts. ovat "normaaliuden patologian" uhreja ja torjuvat kärsimyksen järkeistämisen kautta.

Normaaliuden patologia näyttäytyy siinä, että sitä, mitä yhteiskunta edellyttää, pidetään "sellaisena, mitä kaikki tekevät, terveenä järkenä, normaaleimpana maailmassa, välittömyyden pakkona, tieteellisesti todistettuna totuutena" – se sellaisena myös hyväksytään. Tällä tavoin voi syntyä "sairas yhteiskunta" aivan freudilaisessa "yhteiskuntaneuroosin" merkityksessä (Das Unbehagen in der Kultur, 1930a, s. 504f).

Sairas yhteiskunta ei yleensä kärsi lainkaan tästä sairaudestaan vaan rationalisoi sen "normaaliutena". Siksi Fromm suosittaa, että tätä yhteiskunnan tiedostamatonta kärsimystä kutsuttaisiin "yhteiskunnallisesti määräytyneeksi sairaudeksi" (1955, GA IV, s.15) erotuksena yksilöllisestä neuroottisesta sairaudesta, josta potilas enemmän tai vähemmän kärsii.

4) Frommin psykoanalyyttisen tekniikan luonnetta ei voida ymmärtää Balintin ja objektipsykologian vaan ainoastaan Frommin oman yhteiskunnallisen luonneteorian pohjalta. Terapiassa suhteen tulee olla biofiilinen, mutta näin voi olla vain silloin, kun analyytikko tiedostaa oman yhteiskunnallisen luonteensa suuntautuneisuuden ja elää – erotuksena vallitsevasta sosiaalisesta luonteesta – biofiilisesti. Tämä asennoituminen heijastuu myös hoitotavassa, mutta sitä ei voida varmistaa tekniikalla. Paljon merkityksellisempää on analyytikon sopeutuneisuus yhteiskuntaan, vallitseviin oppeihin, ammatillisiin opinkappaleisiin, terveyspolitiikkaan jne. Mitä enemmän analyytikko antautuu tuottamattoman yhteiskunnan työvälineeksi (myöntymällä ammatillisen politiikan ja lääketieteellisten ammattijärjestöjen ortodoksisten edustajien ja sairausvakuutusjärjestelmän odotuksin ja asettamalla terapian tavoitteet teollisuuden ja terveysviranomaisten toiveiden mukaisesti siten, että hänen potilaistaan tulee jälleen suorituskykyisiä ja sopeutuneita,

sen sijaan, että heidän yhteiskunnallisesti ei-suotavat voimansa kasvaisivat), sitä enemmän hän alistuu vallitsevaan yhteiskunnalliseen luonteeseen ja normaaliuden patogiaan.

5) Terapian päämääränä on analysandia vieraannuttavan sosiaalisen luonteen tiedostaminen ja sellaisen biofiilisen suuntautuneisuuden luominen, jossa potilaan omat psyykkiset voimavarat voivat tulla käyttöön transferenssin ja vastatransferenssin kautta. Tämä edellyttää sitä, että analyytikko itse on löytänyt oman biofiilisen suuntautuneisuutensa ja yrittää toteuttaa sitä – ei vain suhteessa potilaaseensa – vaan kaikilla elämän alueilla: suhteessa itseensä, perheeseensä, talouselämään, kulttuuriin, politiikkaan jne. Terapeuttisen työskentelyn painopiste ei ole lapsuuden kokemusten historiallis-geneettisessä tutkimuksessa eikä regression mahdollistamisessa äärimmäisen arkaaisina vietti-ilmentyminä. Sen tulisi pikemminkin olla omien ja transferentoituneiden yhteiskunnallisten suhteessaolemisen mallien armotonta vastatransferenssin kokemista ja analysandin kaikkien omien psyykkisten voimavarojen käyttöön saattamista.

6) Vaikka sosiaalisen luonteen merkitys terapeuttiselle työskentelylle on tullut edellä kuvailluksi vain pääpiirteissään, on lopuksi vielä kiinnitettävä huomiota erääseen merkitykselliseen puoleen, joka sosiaalisen luonteen käsitteellä on. Kyse on joukkopsykologisten ilmiöiden uudenlaisesta ymmrätämisestä sen valossa.

Kuvaan sitä seuraavalla esimerkillä: kaikki ihmiset haluavat rauhaa, mutta enemmistö on valmis takaamaan sen joukkotuhoaseilla, joilla ihmiskunnan tuhoutuminen joko tietoisesti tai tiedostamattomasti hyväksytään. Tietenkin näitä ilmiöitä yritetään ymmärtää psykoanalyyttisesti. Tavallisesti nämä selitykset alkavat havaittavissa olevista puolustusmekanismeista ja niiden toiminnasta: ihmiset puolustautuvat ydinaseuhkan kokemusta vastaan, jolloin omien aseiden aiheuttama uhka projisoidaan viholliseen. Tässä prosessissa vihollista yliarvioidaan ja torjuttu, ts. omien aseiden aiheuttama uhka, palautuu. Projektion mekanismi selittää myös sen, miksi Saksan Liittotasavallan väestö pelkää enemmän vihollista idästä kuin omia ydinaseitaan.

Puolustusmekanismien ja niiden toiminnan selittäminen ei sinällään selitä sitä, miksi me ihmiset valitsemme näin irrationaalisen tavan tullaksemme toimeen ydinaseiden aiheuttaman uhkan kanssa. Klassinen analyyttinen sosiaalipsykologia pyrkii selvittämään tätä irrationaalista käyttäytymistä olettamalla sen juontavan juurensa massiivisessa määrin esille tulevista yksilöllisestä libidinaarisista rakenteista. Näin taipumus vihollisen yliarviointiin liitetään massiivisesti liioiteltuun oidipaaliseen isän pelkoon. Jäljelle jää kysymys, miksi oidipaalista isää yliarvostetaan niin usein. Fromm selittää sosiaalisella luonteella sitä, miksi enemmistön mielestä rauha voidaan taata vain ydinvarustelua lisäämällä. "Ihmiset eivät pelkää totaalista tuhoa sen vuoksi, että he eivät rakasta elämää tai koska he ovat välinpitämättömiä elämää kohtaan tai jopa sen vuoksi, että monet heistä tuntevat niin suurta viehtymystä kuolemaa kohtaan." (1964 a, GA II, s. 193). Fromm pitää tätä merkillistä ilmiötä, että vaikka kaikki väittävät rakastavansa rauhaa, niin samanaikaisesti enemmistön mielestä on järkevää varmistaa täydellisen tuhon mahdollisuus, ilmauksena siitä, että yhteiskunnan nekrofiilinen luonne tulee yhä vallitsevammaksi. Se näyttäytyy kaikenlaisissa suhteessa olemisen muodoissa: kiinnostuksessa kaikenlaisiin väkivaltaisiin sensaatio-ilmiöihin samoin kuin vauhdinhurmassa, nostalgiassa ja laskelmoitavissa olevan politiikan ihanteessakin. Tästä syystä ydinaseuhkan kysymyksen käsittelyä ei voida pitää erillään kaikissa suhteessaolemisen muodoissa esille tulevan vallitsevan sosiaalisen luonteen kysymyksestä.

Frommin ajatus ihmisestä aina suhteessa olevana ei tee mahdolliseksi nähdä yksilöä jo etukäteen yhteiskunnallistettuna ainoastaan yhteiskunta-karakteologiassa. Se mahdollistaa myös sosiaalisten ryhmien rakenteiden ja yhteiskunnallisen tiedostamattoman torjutun tutkimisen. Mitä tulee yhteiskunnalliseen tiedostamattomaan ja torjuttuun, pitävät Frommin mielestä Freudin käsitykset puolustusmekanismeista ja vastustuksesta paikkansa.

Frommin ajatukset eroavat Freudin ajattelusta täysin vietti teorian osalta ts. kysymyksessä siitä, miten tiedostamattoman rakenne ja sisältö muotoutuvat. Frommin mielestä sekä yksilön että sosiaalisten ryhmien rakenne ovat sosio-ekonomisen tilanteen ilmausta. Intohimoiset pyrkimykset ovat seurausta sopeutumisprosessista taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin ja niiden sisältöihin. Nekrofiiliset pyrkimykset tappamiseen, hajottamiseen, eristämiseen, halkomiseen, elottomaksi tekemiseen ja esineellistämiseen ovat seurausta samastumisesta talousjärjestelmän ja työelämän sekä niitä vastaavan yhteiskuntajärjestelmän arvoihin ja vaatimuksiin. Nämä pyrkimykset ovat rakenteellisia edellytyksiä talous- ja yhteiskuntajärjestelmän toiminnalle ja pysyvyydelle.

Tämä uudenlainen massapsykologisten ilmiöiden ymmärtäminen vaikuttaa myös terapeuttis-kliinisiin kysymyksiin. Kun ihmiset nykyisin yhä enemmän kärsivät narsistisista häiriöistä ja ovat taipuvaisia vajoamaan narsistiseen depressioon, kun addiktiot ja psykosomaattiset sairaudet lisääntyvät, niin nämä ilmiöt tulee yhdistää nykyisiin taloudellisiin, työelämään liittyviin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja terapian tulee tehdä toisenlaisen sosiaalisen luonteen kokeminen mahdolliseksi.

On selvää, että klassisen psykoanalyyttisen tekniikan norsunluutorni ei voi mahdollistaa tällaisia vaihtoehtoisia sosiaalisen luonteen kokemuksia. Yhteiskuntakriittinen poliittinen sitoutuneisuus vieraannuttavien voimien voittamiskesi ei ole erotettavissa sosiaalisen luonteen suhteen tapahtuvasta terapeuttisesta työskentelystä. *

Saksasta suomentanut **Maarit Arppo**

Lähteet:

Freud, S.: Gesammelte Werke (.W.), 17 Bände, London/Frankfurt (Imago Publishing/S. Fischer) 1940-1952:
- 1921c: Massenpsychologie und Ich-Analyse, G.W. 13, p. 71-161.
- 1930a; Das Unbehagen in der Kultur, G.W. 14, p. 419-506.

Fromm, E.: Gesamtausgabe in 10 Bänden, herausgegeben von Rainer Funk, Stuttgart (Deutsche Verlag-Anstalt) 1980-1981, München (Deutscher Taschenbuch Verlag) 1989:
-1922a: Das jüdische Gesetz. Ein Beitrag zur Soziologie des Diasporajudentums, Heidelberg 227 p. (Manuscript) ; erscheint im Herbst 1989 beim Beltz-Verlag in Weinheim und Basel als Band 2 der nachgelassenen Schriften von Erich Fromm.
-1929a: Psychoanalyse und Soziologie, in: Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik, Wien (Internationaler Psychoanalytischer Verlag), Vol. 3 (1928/29), p. 268-270; GA I, p. 3-5.
-1930a: Die Entwicklung des Christusdogmas. Eine psychoanalytische Studie zur sozialpsychologischen Funktion der Religion, in: Imago. Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Natur- und Geisteswissenschaften, Wien (Internationaler Psychoanalytischer Verlag), Vol. 16 (1930), p. 305-373 ; GA VI, p. 11-68.
-1931b: Politik und Psychoanalyse, in: Psychoanalytische Bewegung, Wien (Internationaler Psychoanalytischer Verlag), Vol. 3 (1931), p. 440-447 ; GA I, p. 31-36.
-1932a: Über Methode und Aufgabe einer Analytischen Sozialpsychologie: Bemerkungen über Psychoanalyse und historischen Materialismus, in: Zeitschrift für Sozialforschung,

Leipzig (Hirschfeld Verlag). Vol. I (1932), p. 28-54; GA I, p. 37-57.
-1941a: Die Furcht vor der Freiheit (Escape from Freedom), GA I, p. 215-392.
-1947a: Psychoanalyse und Ethik. Bausteine zu einer humanistischen Charakterologie (Mans for Himself. An Inquiry into the Psychology of Ethics), GA II, p. 1-157.
-1949c: Über psychoanalytische Charakterkunde und ihre Anwendung zum Verständnis der Kultur (Psychoanalytic Characterology and Its Apllication to the Understanding of Culture), GA I, p. 207-214.
-1955a: Wege aus einer kranken Gesellschaft (The Sane Society), GA IV, p. 1-254.
-1964a: Die Seele des Menschen. Ihre Fähigkeit zum Guten und zum Bösen (The Heart of Man. Its Genius for Good and Evil), GA II, p. 159-268.
-1973a: Anatomie der menschlichen Destruktivität (The Anatomy of Human Destructiveness), GA VII.
-1977g: Das psychoanalytische Bild vom Menschen und seine gesellschaftliche Standortbedingtheit, GA VIII, p. 243-251.

Reik, Th., Dogma und Zwangsidee, in: Imago. Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Natur- und Geisteswissenschaften, Wien (Internationaler Psychoanalytischer Verlag), Vol 13 (1927), p. 247-382.